

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Кошель Анна Павлівна

ORCID ID: 0000-0001-9343-7807

канд. пед. наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Україна

Кошель Віталій Миколайович

ORCID ID: 0000-0001-7547-2879

канд. пед. наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Україна

Шинкаренко Катерина Андріївна

здобувач вищої освіти факультету дошкільної початкової освіти і мистецтв
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Україна

Анотація. У статті висвітлено актуальність проблеми формування математичної компетентності у дітей старшого дошкільного віку, зокрема, особливості розвитку логічного мислення. Розглянуто особливості формування логічного мислення у дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: логічне мислення, операції логічного мислення, діти дошкільного віку логіко-математична компетентність.

Реформування дошкільної освіти, спрямоване на більше повне задоволення інтересів сучасних дітей, вносить нові вимоги до організації навчального процесу в дошкільних навчальних закладах. Відповідно до нормативних документів, таких як Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», Закон України «Про дошкільну освіту» і Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, визначені нові цілі та пріоритети дошкільної освіти. Серед них особлива увага приділяється пошуку ефективних методів навчання та проблемам розвитку логічного мислення у дітей за допомогою дидактичних ігор [3].

Найчастіше в розвитку логічного мислення дітей використовують різноманітні методи та засоби, такі як вправи, досліди, спостереження, художнє слово, прогулянки, бесіди, ілюстрації та демонстрація наочного матеріалу, а також дидактичні ігри. Ці методи сприяють активному залученню дітей до навчання та розвитку їхніх когнітивних навичок у цікавій та ігровій формі, що відповідає вимогам сучасного освітнього підходу.

Численні психолого-педагогічні дослідження науковців (І. Войтюк, І. Грузинської, Л. Іщенко, Н. Омельченко, І. Казакова, Г. Костюка Н. Шинкарьової) підтверджують, що мислення формується та розвивається протягом дитинства під впливом умов життя і виховання. При народженні дитина не володіє розвинутим мисленням, але починає пізнавати світ через відчуття та сприймання предметів, зберігаючи образи у пам'яті. Такий процес взаємодії з навколишнім середовищем визначає формування когнітивних навичок та логічного мислення в ранньому дитинстві [2; 7; 10].

Це пізнання відбувається в процесі активної взаємодії дитини з дійсністю. Вже в перші місяці життя малюка має відбуватися формування елементарної культури мислення, яке пов'язане із опануванням мови, розширенням кругозору, засвоєнням ходьби, удосконаленням рухів. М'язове відчуття, якого зазнає дитина від виконуваних дій, є основою для опанування тих способів розв'язання практичних задач, які завершуються досягнутим успіхом. На думку вчених, саме на цьому етапі починається розвиватися і понятійне мислення дитини. У практичній діяльності дошкільника виділяються і набувають відносної самостійності особливі внутрішні мисленнєві процеси, які передбачають і визначають виконання зовнішніх предметних дій, спрямованих на досягнення необхідного практичного результату. Як вважають дослідники, будь-яка форма мислення залежить від сформованості розумових операцій.

Проблема розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку обумовлює необхідність осучаснення наукових підходів до її розв'язання. Розумовий розвиток дітей старшого дошкільного віку є органічною складовою її загальної готовності. Більшість науковців під загальною готовністю розуміють такий рівень розумового, морального, вольового, естетичного та фізичного розвитку, який створює необхідну основу для активного входження дитини в нові умови свідомого засвоєння навчального матеріалу. Деякі дослідники трактують поняття загальної готовності як оволодіння уміннями, знаннями, здібностями, мотивацією та іншими необхідними для оптимального засвоєння поведінковими характеристиками [7].

У працях більшості вчених доводиться, що без цілеспрямованого формування у дитини 3-4 років різних форм мислення неможливо навчити дитину бачити причинно-наслідкові зв'язки, знаходити спільне та відмінне в явищах навколишньої дійсності, виділяти суттєві властивості об'єктів та помічати їх нові якості, узагальнювати, класифікувати тощо [2; 7; 10].

Найчастіше до кола засобів, що використовують педагоги в процесі розумового розвитку дітей, включають дидактичні та логічні ігри, вправи, досліди, спостереження, художнє слово, прогулянки, бесіди, ілюстрації та демонстрацію наочного матеріалу [4].

Відповідно оновленого Базового компоненту дошкільної освіти в Україні, здобуття різних видів компетентностей дитиною дошкільного віку відбувається в різних видах її діяльності: ігровій, сенсорно-пізнавальній, навчально-ігровій, театральній, мовленнєвій, художньо-мовленнєвій, образотворчо-продуктивній, художньо-практичній, соціокультурній та ін. [1].

Мислення є найважливішою функцією мозку людини. Жоден з видів діяльності не може обійтися без цього, оскільки воно становить основу успішного засвоєння нових знань, умінь та навичок. Саме тому так важливо сформувати в дітей основи логічного мислення ще до того, як вони розпочнуть своє навчання у школі [2, с. 59].

До визначення суті математичного розвитку дошкільників звертаються видатні зарубіжні і вітчизняні науковці: П. Гальперін, В. Давидов, М. Вовчик-Блакитна, Г. Костюк, М. Макляк, А. Маркушевич, Л. Єрмолаєва, К. Тарханова, З. Лебедева, Р. Непомняща, О. Брежнєва, О. Проскура, Л. Левінова, Т. Тарунтаєва, К. Щербакова, Л. Бондаренко, О. Кирилова, О. Дьяченко, Т. Лаврентьєва, Л. Халізева, К. Назаренко, Т. Рихтерман, О. Фунтікова, Л. Артемова, З. Михайлова, А. Смоленцева, І. Щербиніна, А. Столяр та інші [2; 5; 7; 10].

Поняття «розвиток логічного мислення» науковці у своїх працях визначають як особливості умінь дошкільників засвоювати нові знання, які були сформовані в процесі стихійного навчання. А ще тим, що сам процес навчання виступає як складне,

багатокомпонентне явище [2, с. 58].

Порушена нами проблема є багатоаспектною і ґрунтується на науково-теоретичних та експериментальних розробках провідних психологів і педагогів, котрі розкривають можливість та механізми формування у старших дошкільників культури логічного мислення, вважаючи математичну компетентність однією з базових з-поміж інших [10].

У старшому дошкільному віці важливим етапом у розвитку дітей є формування творчої уяви, що передбачає не лише творення нових образів і ідей, але й їхню подальшу реалізацію у вигляді оригінальних продуктів творчої діяльності. Ключовими показниками цього процесу є оригінальність, продуктивність і осмисленість [7].

Дослідниця І. Грузинська визначає критерії розвитку творчої уяви у дітей старшого дошкільного віку, серед яких варто виділити оригінальність образів, гнучкість утворених образів, швидкість їх створення та продуктивність [8, с. 53].

Активність, уявне маніпулювання образами, а також сприйняття об'єктів та емоційні відчуття є важливими факторами для стимулювання цього процесу.

Розкриваючи психологічні передумови для розвитку творчої уяви, слід відзначити, що науковці зазначають підвищення пізнавальної активності, самостійності, свідомості та чутливості у дітей цього віку. Вони вже здатні диференціювати предмети та явища за характерними ознаками, розвивається гострота зору, вміння розрізняти кольори та відтінки, а також формуються навички встановлення зв'язків та взаємозалежностей між об'єктами та подіями. Дошкільники в цьому віці також виявляють здатність до кращого запам'ятовування назв і поліпшення орієнтації в просторі [8].

Водночас розвивається дотикове пізнання різних властивостей предмету (форма, розмір, довжина). Діти цієї вікової категорії вміють виділяти більш інформативні ознаки того чи іншого предмету. Перцептивні дії скорочуються та стають моментальними. Відбувається поступове засвоєння певних еталонів, які об'єднуються за характерними ознаками, що дозволяє дитині легше впізнавати та класифікувати предмети та їх властивості [9].

Отже, в процесі розширення знань про навколишній світ дошкільник оволодіває перцепцією – вмінням виявляти характерні властивості різних предметів, а завдяки соціалізації досягає інтеріоризації, тобто починає запозичувати із суспільного досвіду різні поняття, уявлення, категорії, які в подальшому об'єднуються в його особисту систему поглядів [6].

Ще однією важливою складовою старшого дошкільного віку є формування самосвідомості. До 6 років у дітей спостерігається завищена самооцінка, яка стає більш усвідомленою з 7 років. Загалом самооцінка дошкільників залишається на високому рівні, що дозволяє їм без страху готуватися до школи.

Слід відзначити, що мислення тісно пов'язане з мовою, оскільки саме завдяки мові може існувати та виражатися думка, концепція або власна точка зору. Ставлення до питань, які сприймаються людиною як сигнал до розумової діяльності, визначає організований характер процесу мислення [7].

Науковці визначають, що у процесі онтогенезу розвиток мислення пройшов стадії наочно-дійового, наочно-образного та логічного мислення. Наочно-дійове мислення виникає приблизно у віці 3 років і відповідає за сприйняття та уявлення. Наочно-образне мислення полягає в умінні дитини взаємодіяти з об'єктами подумки.

Логічне, або аналітичне, мислення розвивається наприкінці дошкільного віку і є найвищою формою розумової діяльності. Воно проявляється у здатності дитини

самостійно встановлювати зв'язки та залежності між предметами, висловлювати власну точку зору, спростовувати або стверджувати судження, будувати гіпотези тощо.

Основним показником інтелектуального розвитку дитини є оволодіння нею різними розумовими операціями, такими як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація, абстрагування, класифікація та серіація. Ці операції визначають здатність дитини до вищого рівня розумової діяльності, сприяють усвідомленню та обробці інформації, розвивають її критичне та логічне мислення [10].

Процес становлення дитячої особистості визначається не лише позитивними змінами в інтелектуальному розвитку, але й суттєвими трансформаціями в емоційно-вольовій сфері. Воля, яка виступає формою внутрішнього контролю, стає ключовим регулятором поведінки дитини. Однією з ключових умов формування вольових якостей у дошкільників є перехід від мотивів індивідуального характеру (хочу) до усвідомлення суспільного значення (треба).

У старших дошкільників спостерігається зниження імпульсивності дій, а діти стають більш емоційно врівноваженими. Вони менше реагують гостро на труднощі, що виникають перед ними. Ці зміни свідчать про поступове встановлення емоційного контролю та зростання емоційної стійкості у дітей. Такий емоційний баланс сприяє адаптації до різноманітних ситуацій та формує основу для подальшого соціального розвитку [7].

У старшому віці спостерігається зміна характеру дитячої діяльності: якщо раніше діти діяли за власною зацікавленістю, то тепер їхні дії стають відповідними їхнім уявленням про предмет. Це вказує на початок формування особистої мотиваційної системи.

Діти старшого дошкільного віку починають працювати вже з символами. Такі дії вимагають відволікання від реальних предметів, заміни предметів словами, числами, схемами тощо. Уміння оперувати символами називають логічним мисленням. Воно формується на основі наочно-образного і є вищою стадією мислення. Отже, підґрунтя розвитку логічного мислення закладається вже в дошкільному віці. У 5 років дитина здатна оволодівати на елементарному рівні операціями логічного мислення: порівняння, узагальнення, класифікація, систематизація, змістове співвідношення тощо.

Логіко-математична компетентність це здатність здійснювати: класифікацію геометричних фігур, предметів та множин; серіацію за величиною, масою, об'ємом, розташуванням у просторі, часі; обчислення та вимірювання кількості, відстані, довжини, ширини, висоти, об'єму, маси, часу [1].

Такий напрям роботи передбачає засвоєння дошкільниками елементарних логічних прийомів та орієнтований насамперед на формування вміння розмірковувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, обґрунтовувати свою думку, робити прості висновки. Комплекс елементарних логічних понять і дій, у свою чергу, становить абетку логічного мислення і є необхідним підґрунтям для розвитку особистості дитини та формування її компетентності. При цьому важлива не стільки наявність логіко-математичних знань, скільки здатність логічно мислити у різних життєвих ситуаціях, розсудливо поводитися, проявляти високу пізнавальну активність, кмітливість, гнучкість мислення, самостійність суджень, тобто поводитися компетентно, відповідно до своїх вікових можливостей, індивідуального та життєвого досвіду.

Отже, на сучасному етапі більшою мірою навчання дошкільників це програма

життя, а не програма знань. Розглянемо можливості активного включення в процес логічного розвитку дитини дошкільного віку різних прийомів розумових дій на математичному матеріалі.

Під час навчання порівнювати (спосіб мислення, спрямований на виявлення ознак подібності й відмінності між предметами та явищами) дитина оволодіває такими вміннями: виділяти ознаки об'єкта на основі співставлення його з іншим об'єктом; визначати спільні та відмінні ознаки порівнювальних об'єктів; виокремлювати важливі та неважливі ознаки об'єкта.

Класичним прикладом серіації (впорядкування об'єктів за ступенем інтенсивності одного чи декількох ознак) є мотрійки, пірамідки, вкладні мисочки тощо, їх можна організувати за розміром: довжиною, висотою, шириною – якщо предмети одного типу (ляльки, палички, стрічки, камінчики) за величиною (з вказівкою того, що вважати «величиною») – якщо предмети різного типу (розсадити іграшки у порядку зростання). Серіації можуть бути організовані й за кольором: у порядку інтенсивності забарвлення.

Аналіз – виділення властивостей об'єкта, виділення об'єкта з групи чи виділення групи об'єктів за певною ознакою. Наприклад, задана ознака: кислий. Спочатку в кожного об'єкта множини перевіряється наявність чи відсутність цієї ознаки, а потім вони виділяються й об'єднуються в групу за ознакою «кислі».

Узагальнюючі здобутки науковців К. Щербакової, А. Ремеш на дослідження сутності поняття «математичний розвиток», загалом його трактують як формування і накопичення математичних знань і умінь. Слід зазначити, що таке його розуміння було закладене в працях Л. Венгера і на сьогодні є найпоширенішим, науковець вважав, що метою навчання на заняттях в закладі дошкільної освіти є засвоєння дитиною певного заданого програмою кола знань і умінь [10].

Нам імponує думка І. Куліш, С. Гой, про те що логічне мислення – це необхідний засіб засвоєння матеріалу в будь-якій галузі знань, у тому числі й у математиці. Воно є вищим пізнавальним процесом, формою творчого відображення людиною дійсності. Маємо на увазі особливий рід розумової і практичної діяльності, що передбачає включення до неї дій і операцій перетворювального й пізнавального характеру [2, с. 60].

Формування логічних прийомів на думку С. Чупахіної є важливим чинником, який безпосередньо сприяє розвитку процесу мислення дітей дошкільного віку. Психологічні дослідження з аналізу способів та умов розвитку мислення дитини доводять, що методичне керівництво таким процесом не лише можливо, а й є ефективним, тобто при організації спеціальної системи роботи з формування й розвитку логічних прийомів мислення спостерігається значне підвищення результативності цього процесу незалежно від початкового рівня розвитку дошкільників.

Формування в дітей здатності самостійно правильно виконувати логічні завдання та робити узагальнення є украй важливим із загальнорозвиваючої позиції. Навчання має за мету розвивати в дітей здібності до емпіричного, а в перспективі й теоретичного узагальнення.

На наш погляд, з урахуванням власного досвіду, удосконалювати професійну діяльність вихователів дітей раннього та дошкільного віку за допомогою інноваційних технологій для ефективного розвитку логічного мислення дітей у ЗДО. Для цього необхідно використовуючи потенціал системи психолого-педагогічних освітніх курсів, семінарів, тренінгів [6].

Проводити роботу з розвитку логічного мислення дітей як інтегративної якості

педагога з дошкільниками, необхідно у декількох напрямках, залучаючи ЗВО та різні соціальні інституції [5].

Так, у жовтні 2019 року на базі комунального дошкільного навчального закладу № 26 Чернігівської міської ради було створено навчально-наукову лабораторію. На розширеному засіданні кафедри дошкільної та початкової освіти, Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка (далі НУЧК ім. Т.Г.Шевченка) було ухвалено рішення про початок діяльності лабораторії і призначено директора навчально-наукової лабораторії В. Олексієнко – магістр дошкільної освіти, завідувач дошкільного навчального закладу № 26 м. Чернігова та керівника від ЗВО – А. Кошель – канд. пед. наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти НУЧК ім. Т.Г.Шевченка [3].

До основних форм діяльності лабораторії увійшли: практичні навчальні заняття та семінари-тренінги; саморозвиток здобувачів вищої освіти та педагогів; проходження різних видів навчальних практик; науково-дослідна робота студентів спеціальності «Дошкільна освіта» та вихователів ЗДО; написання наукових статей; робота проблемних груп, організація науково-практичних конференцій, курсів підвищення кваліфікації для вихователів дошкільного віку та вчителів початкових класів тощо.

Метою вище зазначених заходів було організація охорони життя і здоров'я дітей у дошкільних навчальних закладах та підвищення фахової компетентності здобувачів ЗВО і вихователів ЗДО [4].

Наприклад, в ході семінарів-практикумів: «Ейдетика роботі з дітьми», «Ейдетика перезавантаження» педагоги, викладачі та здобувачі спеціальності «Дошкільна освіта» мали можливість ознайомитись з новими техніками у використанні ейдетичних прийомів у роботі з дітьми дошкільного віку. Під час практичної частини семінару педагоги в ігровій формі продемонстрували уміння записувати методом піктограм певне речення, читати оповідання за серією опорних картин, складати казки з опорою на предметне зображення та мнемо таблиці [3].

Висновки. Отже, розвиток логічного мислення дошкільника у ЗДО в процесі формування умінь міркувати, орієнтуватися в усьому, що його оточує, належно оцінювати життєві ситуації, приймати самостійні рішення, аргументувати свої міркування, помічати й розкривати причинно-наслідкові зв'язки в довкіллі. Відтак, важливим завданням вихователя дітей раннього та дошкільного віку стає не просто навчання дітей, формування відповідні навички, а розвиток логічного мислення дітей під час ознайомлення з навколишнім світом у всіх його взаємозв'язках та залежностях. При цьому чим вищою буде методична майстерність вихователя дітей раннього та дошкільного віку, тим непомітніше для дитини стає його допомога в подоланні життєвих труднощів. Саме за таких умов відбувається досягнення дитиною емоційного благополуччя, розвиток компетентності у сфері відносин до світу, до людей, до себе.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. (2021). Вилучено з: <https://www.pedrada.com.ua/article/2895-bkdo-2020-prokt-novogo-standartu-d>.
2. Куліш, І., & Гой С. (2020). РОЗВИТОК ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ШКОЛИ. Вилучено із <https://E:/%D0%97%D0%90%D0%93%D0%A0%D0%A3%D0%97%D0%9A%D0%98/%D0%97%D0%90%D0%93%D0%A0%D0%A3%D0%97%D0%9A%D0%98%20Mozilla/4831%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-10892-1-10-20210307.pdf>.

3. Кошель, А., Кошель, В., & Олексієнко, В. (2020). ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НАВЧАЛЬНОЇ ЛАБОРАТОРІЇ З ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ. *NewInception*, (2), 84-85.
4. Кошель, В. М. (2013). Організація охорони життя і здоров'я дітей у дошкільних навчальних закладах. Вилучено із <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/3853/1/%D0%B3%D0%B0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BE%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8%20%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D1%96%20%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%E2%80%99%D1%8F%20%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9%20%D1%83%20%D0%B4%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%85.pdf>.
5. Кошель, В. М., & Соболев, К. М. (2017). Особливості формування освітньо-розвивального середовища в дошкільних навчальних закладах.
6. Кошель, В., & Іващенко, С. (2020). ДО ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ІМІДЖУ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ. *InterConf*, (33). Вилучено із <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/5311>.
7. Кошель, В., & Онопрієнко, О. (2023). ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*, (April 28, 2023; Stockholm, Sweden), 90-94.
8. Кошель В., & Юрченко Н. (2019). Використання інноваційних технологій для самовдосконалення майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в професійній діяльності. Вилучено із erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/3150.
9. Литвиненко, О. М., & Кошель, В. М. (2017). ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ. *ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ НАУКОВИЙ ЗБІРНИК*, 58.
10. Ремеш А. (2021). ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРЕДМАТЕМАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ТРЕТЬОГО РОКУ ЖИТТЯ. Вилучено із <http://repository.mdu.in.ua/jspui/bitstream/123456789/3183/1/%D0%A0%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%88%20%D0%90.%D0%9E..pdf>.